

opdatering

Årbog for Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum

2019

opdatering

Årbog for Vardemuseerne &
Ringkøbing-Skjern Museum 2019

opdatering
Årbog for Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum 2019

© Forfatterne, Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum 2020

Redaktion: Caroline E. Larsen og Tine Lorange

Korrektur: Harriet Ludvigsen

Grafisk tilrettelæggelse: Tine Lorange

Forsidefoto: Emily Pritchards hus på Redningsvejen
i Nymindegab. Foto: Niels A. Hansen

Fotos og illustrationer: med mindre andet er angivet ved
de enkelte fotos og illustrationer tilhører billedmaterialet
i denne bog Vardemuseerne, NaturKulturVarde,
Ringkøbing-Skjern Museum eller Arkæologi Vestjylland

Alle kort, Danmarks Højdemodel og
ortofotos: ©Geodatastyrelsen

Skrift: Myriad Pro

Papir: MultiArt Silk 130g

Omslag: 1/s 260g

Tryk: PE Offset, Varde

ISBN 978-87-93713-19-2

ISSN 1903-9581

Kære Læser!

Omverden har ofte et billede af museer som støvede og statiske. At dette billede ikke på nogen måde er sandt viser hvert eneste år af Vardemuseernes og Ringkøbing-Skjerns Museums virke, ligesom det i øvrigt gælder for størsteparten af landets museer. Artiklerne i årets årbog viser som altid de mange facetter af museernes arbejde. Hvor den brede offentlighed lægger mærke til museernes forandringer når vi åbner nye udstillinger og af og til også nye besøgssteder, så giver årbogen jer læsere en god fornemmelse af at museer kan endnu mere end I, som museumsgæster ser, når alt er pudset og pænt stillet frem til skue. Og det bliver også tydeligt at vores formidling er baseret på konstant forskning. Årets *opdatering* fremlægger blandt andet et udbytte af et igangværende Ph.d.-projekt om udviklingen af henholdsvis den gamle købstad Ringkøbing og den nye stationsby Skjern og nye historier om Nymindegab, som er blevet hentet ud af glemslen, nu hvor der arbejdes på

en nyopsætning af udstillingen på Nymindegab Museum. *opdatering* giver Jer også indblik i museernes projekter omkring frivillige og læringsarbejde for børn og elever, et felt, hvor vi som museer selv er i en konstant læringsproces gennem nye projekter på områderne – vi vil nemlig gerne blive bedre til denne vigtige del af vores arbejde hvert eneste år!

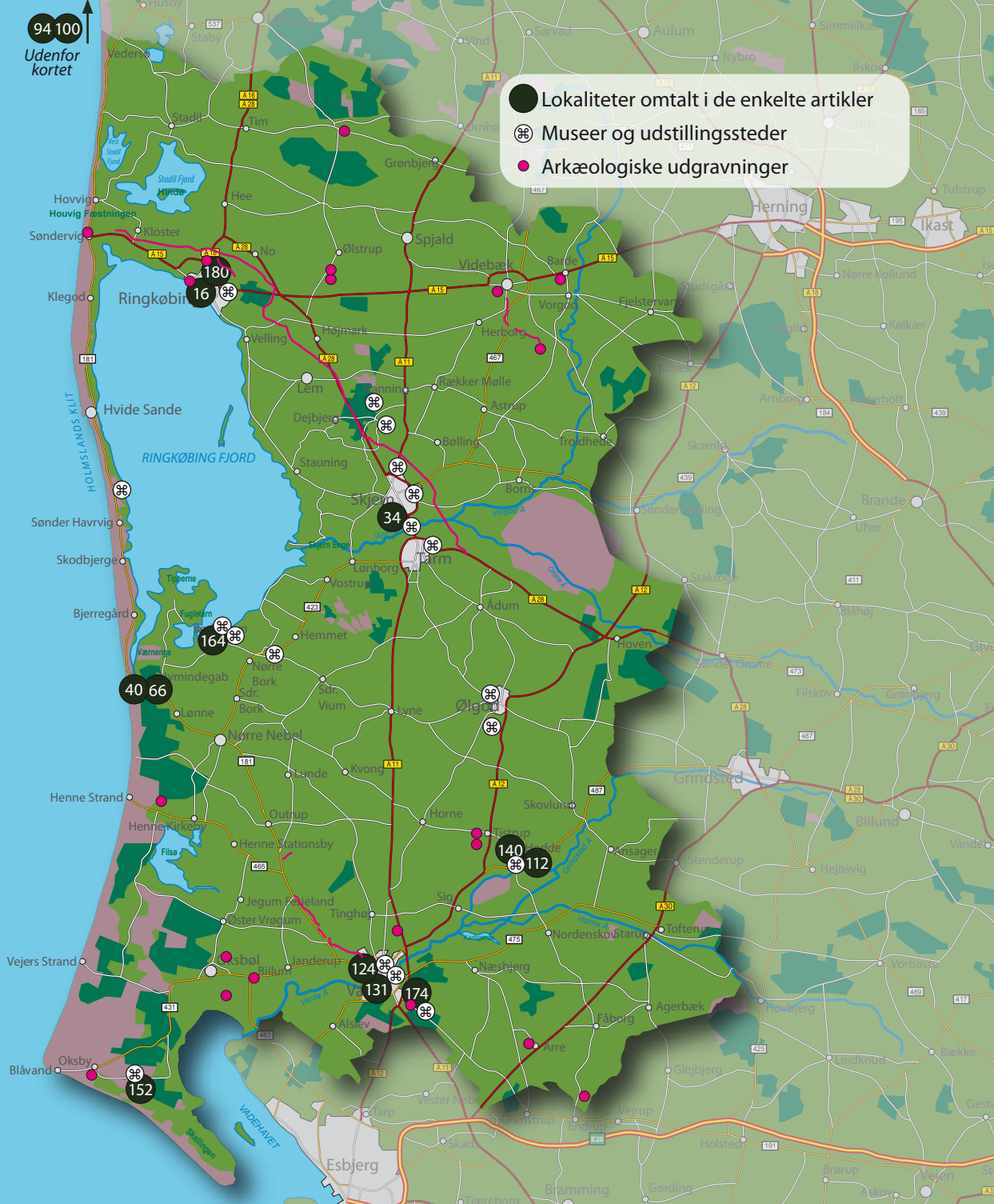
Et andet felt, hvor vi vestjyske museer er bannerførende, er værtskab. Fordi I alle rejser og er museumsgæster i hele verden, bliver vores vestjyske museer også målt op mod det flotteste museumsdesign i London og de mest fantastiske fund i Ægypten. Kun når vi sætter gæsten i centrum kan vi gøre en helt særlig forskel for jer. Dette arbejde kan I blive klogere på i årbogen. Og som altid får I også et indblik i de næste store arkæologisk og historiske opdagelser, og dermed i de historier, I engang i fremtiden som velmodtagne gæster skal opleve på vores besøgssteder.

Rigtig god fornøjelse med læsningen!
Mette Bjerrum Jensen og Claus Kjeld Jensen

94 100

Udenfor kortet

- Lokalteter omtalt i de enkelte artikler
- ☎ Museer og udstillingssteder
- Arkæologiske udgravninger

Indhold

- 6** Museumsforeningernes årsberetninger
- 16** Nygade i Ringkøbing
Af Christian Ringskou
- 34** Villads Pebel
Af Torben Egeberg
- 40** Nymindegab Badehotel
Af John V. Jensen
- 66** Det besatte Nymindegab
Af Michael Trier Aagaard & John V. Jensen
- 94** Omkring en Oldtids-Arne
Af Jens Dalgaard-Knudsen
- 100** Omkring Oldtids-Arnen fra Nørre Fjand
Af Palle Eriksen
- 109** Ikke særligt lovligt
Af Olav Martinsen
- 112** Signalkrebs
Af Morten Vinding
- 121** NaturNørd gik online
Af Jonas Gadgaard
- 124** Røverhistorier til Frelломalerierne?
Af Pernille Ø. Sørensen
- 131** Disney og fordærv
Af Pernille Ø. Sørensen
- 140** Din, min og vores skolehistorie
Af Malene Frosch Langvad
- 146** Frivillighed i forandring
Af Per Lunde Lauridsen
- 152** "Velkommen i Tirpitz!"
Af Marie-Louisa Tvede Steffensen
- 161** Sara om SARA
Af Sara Hjøllund Sørensen
- 164** Da dronerne kom til Fahl Kro
Af Caroline E. Larsen
- 174** På gravhøjsjagt ved Varde
Af Lene N. Hansen
- 180** Før Ringkøbing
Af Rachel Facius, Line Lerke & Torben Egeberg
- 188** Årets gang i ArkVest
Af Lene B. Frandsen & Poul Krogh Jørgensen
- 192** Årets udgravninger
Af arkæologerne i ArkVest
- 208** Tidstavle

Før Ringkøbing

– jernalderen under parcelhuskvarteret

Af Rachel Facius, Line Lerke & Torben Egeberg

På vejen Rindum Mølleby i den nordlige del af Ringkøbing vokser parcelhuskvartererne stadig. Området er attraktivt med en beliggenhed tæt på børneinstitution, skole og fritidsaktivitetscenter. Mejlby er det gamle ord for området. Arkæologerne har valgt at bruge dette navn om stedet, som blot betyder byen i midten. Det vil sige, at vi er midt i det gamle Rindum sogn, hvor man også tidligere kunne

finde Vesterby, Nørreby, Østerby og Sønderby. Når områderne bliver kaldt byer, skal det forstås som samlinger af gårde og ikke som byer i nutidens forstand.

Landsbybebyggelsen har været kontinuerlig i Mejlby, også længe før selve Ringkøbings grundlæggelse. Sådan lyder tolkningen i hvert fald i dag. Det første møde med bebyggelsen fandt sted i 1993 nær Kirkevej, hvor sporene

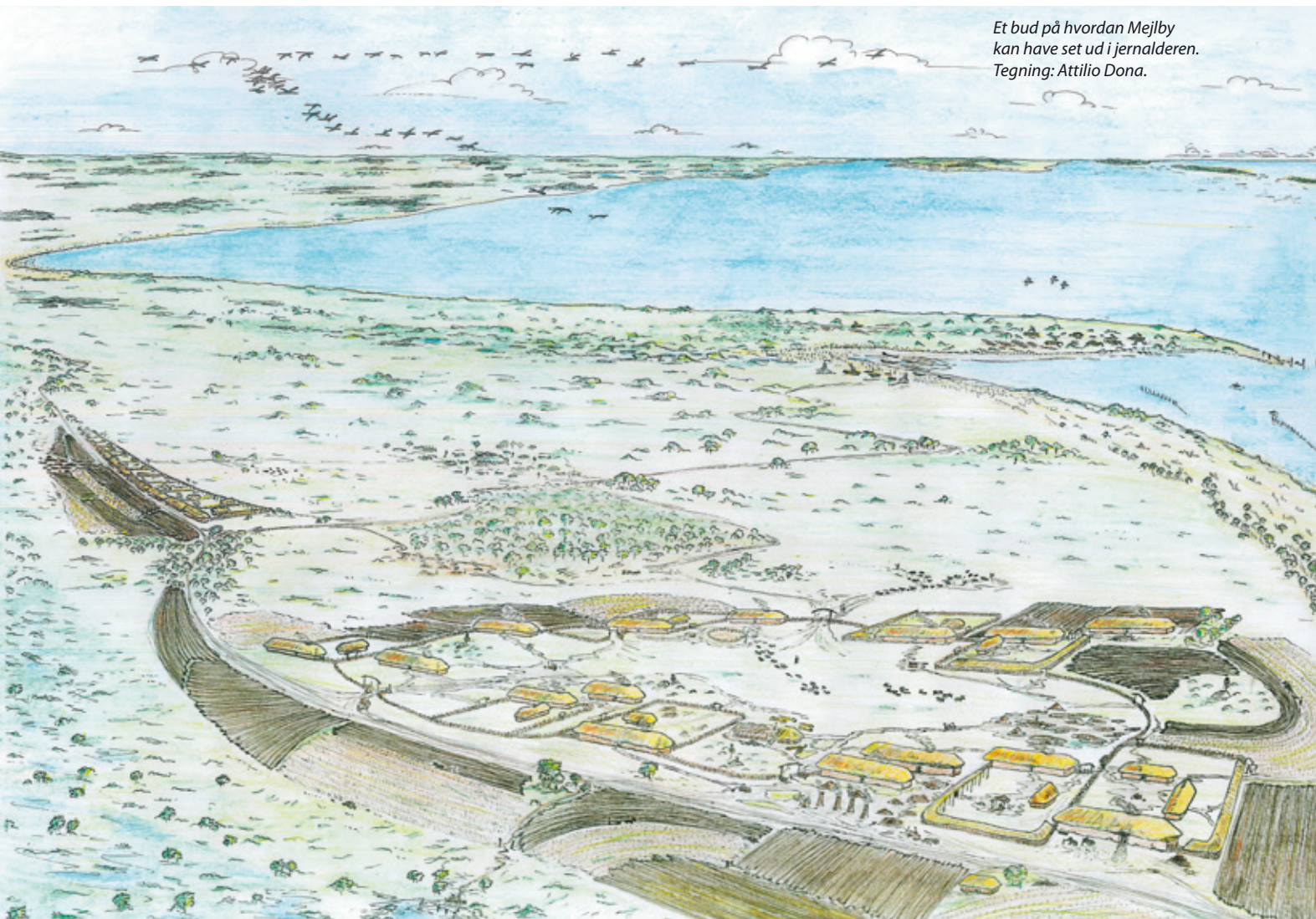
Samlet oversigtsplan over udgravningerne i Mejlby. De sorte felter markerer grundplaner af huse fra jernalderen, mens de røde prikker markerer grave fra jernalderen.

fra en jernalderbosættelse blev afdækket. Der skulle dog gå nogle år endnu, før udgravningerne rigtigt tog fart. Det skete, da byggegrundene ved den nyetablerede vej Rindum Mølleby skulle byggemodnes. Efter opstarten på projektet i 2005 har vi på nuværende tidspunkt afdækket et usædvanligt stort og langstrakt område med spor af utallige jernaldergårde. Udstrækningen fra øst mod vest er

helt oppe på en kilometer fra Mergelvej i øst til området vest for Holstebrovej. Det betyder, at den samlede udgravningsplan for jernalderbebyggelsen i Mejlby, er en af de større af slagsen her i landet.

De seneste undersøgelser i Mejlby er foretaget i efteråret 2018 og sommeren 2019, hvor flere matrikler til nye parcelhuse er blevet udgravet.¹ Denne artikel opsummerer

*Et bud på hvordan Mejlby kan have set ud i jernalderen.
Tegning: Attilio Dona.*

resultaterne af disse udgravninger, som alt i alt kun udgør en brøkdel af det samlede Mejlby, men dog har været med til at udbygge vores viden om fortiden på stedet.

“Underboerne” til Rindum Mølleby

Jernalderens Mejlby er naturligvis meget forskellig fra nutidens byggeri på Rindum Mølleby. Gårdene har haft lerklinede vægge, og selvom der ikke er fundet arkæologiske spor af tagene, så har de formentlig været stråttækte.

I Mejlby er mange af jernaldergårdene bygget på det samme sted. Her forsøger Rachel og Line at udrede rækkefølgen ved at se på, hvilke stolpehuller der overlapper hinanden.

Røgen er steget til vejrs fra husenes ildsteder, mens fårene har græsset på markerne. I dag stråler teglstenstagene i solen, mens selvkørende robotter fortærer det grønne græs. Selvom forskellene fra dengang til nu er tydelige, er lighederne alligevel også slående. De mange udgravninger ved Mejlby har givet os et godt overblik over, hvordan jernaldergårdene har været placeret i forhold til hinanden. I løbet af dette års udgravninger er der kommet en del nye gårde til, som understøtter tidligere iagttagelser: gårdene er placeret med den samme orientering og de ligger tilnærmelsesvis i velordnede rækker, der så godt som følger de vejforløb, som vi endnu har i dag. Selv de moderne ligusterhække matcher ofte de skel, der har adskilt oldtidsgårdene fra hinanden. På den måde adskiller jernalderunderboerne til Rindum Mølleby sig ikke meget fra deres kommende, moderne overboer. Deres sans for orden har i hvert fald været den samme.

Jernaldergårdene i Mejlby blev som udgangspunkt opført, forandret og ombygget efter de samme principper. Der er tale om langhuse, som hovedsageligt knytter sig til perioden ældre germansk jernalder. Husene var indrettet med beboelsesrum i den ene ende og stald i den anden. Det varierer fra hus til hus, i hvilken ende stalden var placeret, men i størstedelen af husene i Mejlby var det i husets østende. Beboelsesrummet var opbygget i to moduler, hvor der har været plads til et ildsted i midten. I nogle huse er der endda fundet små askegruber, hvor asken fra ildstedet er blevet fejtet ned. En bygning med jordgravede stolper holdt typisk 20-25 år, før der måtte bygges nyt. Det foregik nogle gange på næsten samme sted som det nedrevne hus – andre gange på nye byggegrunde i nærheden. Det er ved de mange om- og nybygninger, at der opstår et virvar af stolpehuller, som ved første øjekast virker usystematisk. Alligevel kan det ofte lade sig gøre at udpege de forskellige grundplaner og deres indbyrdes tidsmæssige rækkefølge, fordi vi kender byggeskikken så godt og dermed kan udrede, hvordan stolpehullerne overlapper hinanden.

Det er især de mange jernaldergårde, der gør Mejlby til noget helt særligt, men området er også rigt på gravpladser. De døde er indbyggere i alle aldre, som nogle gange er gravlagt i kister eller trug, men også kan være stedt til hvile i genbrugte stammebåde. Mere end 200 grave er blevet undersøgt i Mejlby gennem tiden. Der blev ikke fundet nogen større gravplads i det seneste års undersøgelser, men en enkelt grav dukkede alligevel op under mulden. Den døde var begravet i et trug, og selvom de fleste spor af den begravede person var forsvundet, afslørede små rester af tandemalje, hvor hovedet må have ligget. Med sig i graven har personen fået et helt lerkar, som formentlig har stået vest for hovedet, men må være væltet, da gravrummet kollapsede.

Lerkar fra en begravelse i Mejlby. Karret har stået ved siden af den afdødes hoved.

Graven under udgravning. Foran Anne Sofies fødder anes det flotte lerkar, som endnu ligger på sin plads i graven.

Indenfor et af de områder, hvor der har været tæt bebyggelse gennem længere tid, blev der også fundet spor af flere ovne til jernudvinding. Eftersom man næppe udførte den brandfarlige jernudvindingsproces i umiddelbar nærkontakt med husene, mener vi, at bebyggelsesområdet lokalt må være blevet inddraget til produktion af jern efter at jernaldergårdene var væk.

Vikinger i vest

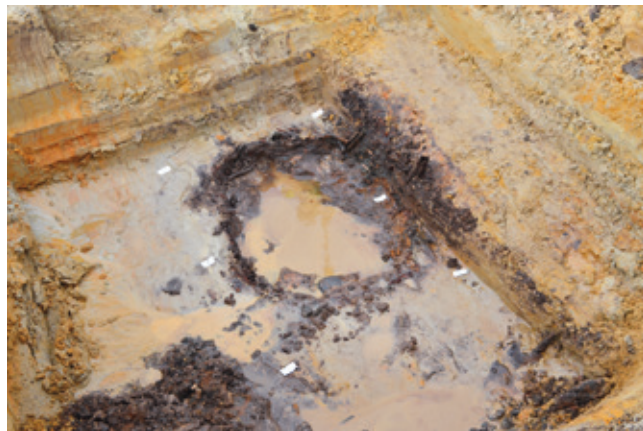
Jernalderbebyggelsen i Mejlby giver os et særegent arkæologisk perspektiv på landsbylivet i denne periode, men også vikingetiden er repræsenteret under mulden i Rindum Mølleby. Årets udgravninger bød på spor af flere huse fra denne periode. Et langhus opført i, hvad man kunne kalde for en vestjysk Trelleborgstil, var særligt interessant. Byggeskikken fra 900-årene foreskriver, at disse bygninger opføres med ydre skrånstolper og krummede vægge i træ. Desværre har bygningen stået i et område, hvor der har været pløjet særligt dybt i undergrunden i nyere tid. Ploven havde faktisk krævet hele husets østlige ende, men på grund af væggenes krumning, kan vi estimere, at bygningen må have været omkring 24 meter lang i sin fulde udstrækning.

Det er nemt at komme til at overse en bygning, der er så sporadisk bevaret. Heldigvis var en enkelt del af grundplanen så karakteristisk, at den ikke gik ubemærket hen. I staldenden af denne hustype har dyrene stået på hver side af en grebning, som er en forsænkning bag dyrene, hvor gødningen opsamles. Det er netop denne grebning, der sammen med spor af ydre skrånstolper afslørede, at vi havde fundet resterne af en bygning i Trelleborg-stil. Arkæologisk set træder det frem som et aflangt, mørkt område mellem de tagbærende stolper. Selvom grebningens formål primært har været at opsamle møg fra dyrene, så sker det, at andre genstande har fundet vej derned. I denne grebning blev der blandt andet fundet flere knoglerester, karakteristiske keramikfragmenter og hovedet fra en enkelt nagle.

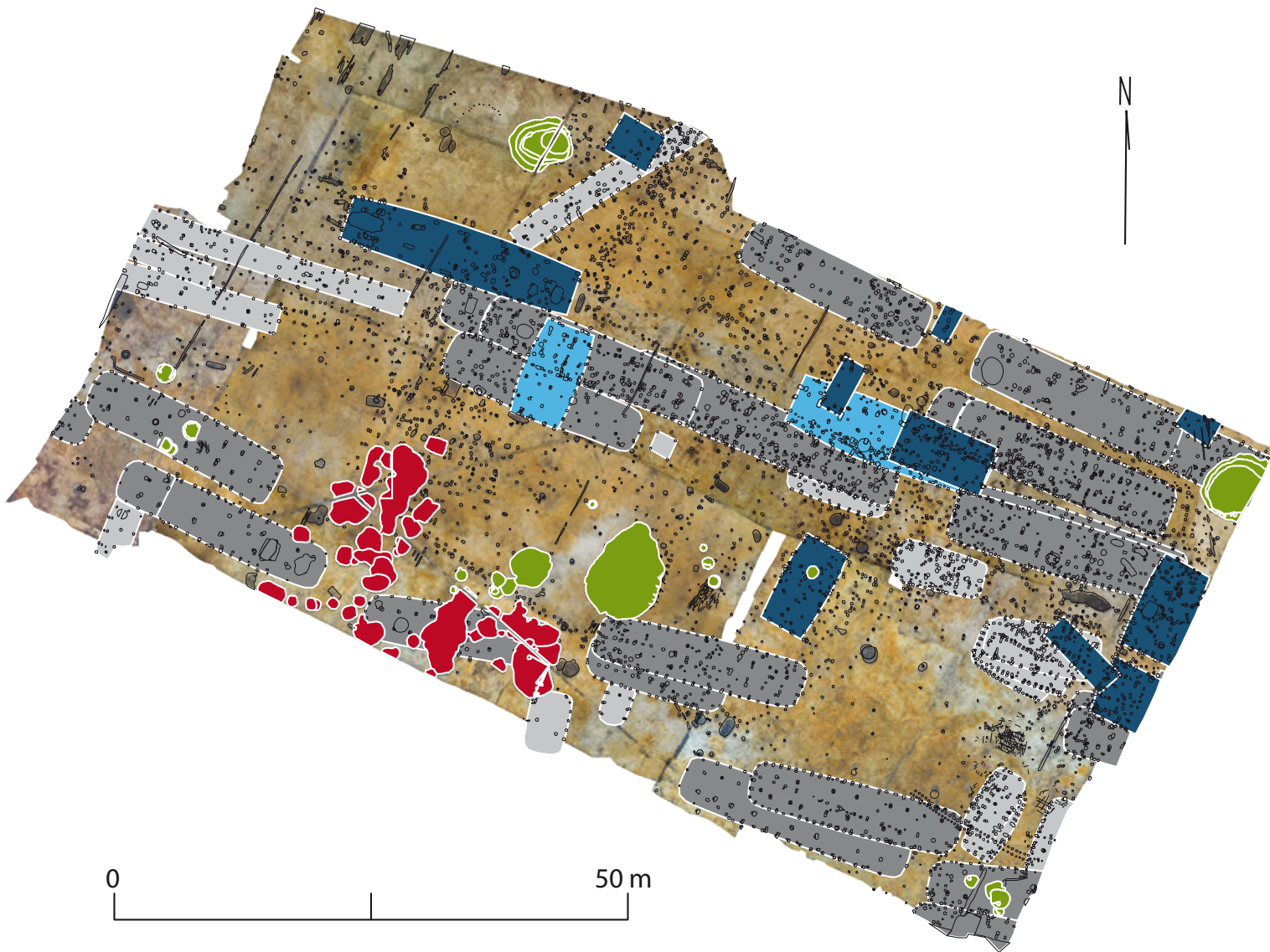
Hvad der gemte sig i dybet

Der hører naturligvis mere til en levende landsby end huse og grave. I løbet af dette års udgravning fandt vi forskellige typer anlæg, der udbygger fortællingen om livet i den forhistoriske bosættelse i Mejlby. Allerede på udgravningens første dag i sommeren 2019 fremkom større, mørke plamager i den lyse undergrund, som signalerede, at der må have været massiv aktivitet i dette område. Anlæggene viste sig ikke at være meget over en meter dybe, og jorden var udpræget leret. Derfor må der altså være tale om lertagningsgruber, hvor jernalderfolket i Mejlby hentede det ler, som de skulle bruge til at tætnede deres husvægge og forme deres lerkar. Der blev ikke fundet spor af samtidig bebyggelse i lertagningsområdet. Det gik næppe at have store, åbentstående huller midt mellem husene. Grundplanen af et hus dukkede dog op under gruberne, hvorfor der tidligere må have været bebyggelse på det område, hvor man senere begyndte at grave efter ler.

Der er over det sidste års undersøgelser også udgravet over 20 brønde. Nogle af de mest spektakulære fund,

Her er bunden næsten nået i en af brøndene i Mejlby, og man aner resterne af en pilefletskonstruktion med lodrette egestave, som har indrammet brøndens sider.

Samlet oversigtsplan over udgravningerne i 2018 og 2019. De mørkegrå og lysegrå felter viser grundplaner af huse fra ældre germansk jernalder. De lyseblå felter viser grundplaner af huse fra ældre vikingetid, mens de mørkeblå felter viser grundplaner af huse fra yngre vikingetid og ældre middelalder. De grønne anlæg er brønde, mens de røde anlæg er lertagningsgruber.

som blev gjort under denne udgravningskampagne, kom fra brøndene. Der er ofte særligt gode bevaringsforhold i de vandmættede lag, hvor genstandene har været afskåret fra den nedbrydende ilt. Det gør sig især gældende for trægenstande, som ellers sjældent overlever i de sandede vestjyske jorder. I flere af brøndene var det endnu tydeligt, hvordan brøndvæggen har været bygget op med egestave

Denne stige stod på bunden af en af brøndene i Mejlby. I toppen af stien er et enkelt trin bevaret.

og pileflet, der har forhindret siderne i at kollapse, men stadig tilladt vand at sive ind.

Helt særligt var det dog, da vi kunne ane to lodretstående egestolper i en af de større brønde. Få centimeter længere nede kom et stykke løvtræ til syne, der sad som en tværligger mellem de to egebjælker: det var resterne af en stige, der gemte sig i brøndens dyb. Der er flere gange før fundet fragmenter af stiger i Mejlby, men ikke af samme størrelse som den, der nu er dukket op. Stigen hvilede på bunden af brønden, samme sted som den blev efterladt for mange hundrede år siden, og vidner om en adgangsvej til dybet.

Helt usædvanligt for forholdene i Mejlby var én af brøndene blevet brugt som affaldshul efter sin nedlæggelse i 5-600 årene. Brønden indeholdt så meget keramik, at der blev fyldt flere kasser med blot de mest iøjnefaldende ornamenterede skår. De iblandede skår fortæller os, at der blev fremstillet en stor mængde lerkar i lokal stil, men at der også har været kreative påvirkninger fra andre europæiske lande. Et lerkarskår, som efterligner et frankisk glasbæger, viser os nemlig, at keramikudformningen i Mejlby ikke altid begrænsede sig til lokale forskrifter.

Det mest besynderlige fund gjort i brøndene var dog utvivlsomt en anden trægenstand, som ikke umiddelbart har nogen forbindelse til indvinding af drikkevand. Overraskelsen var i hvert fald stor, da der pludselig viste sig et fragment af et hjul med eger i brønden. Der er tale om et vognhjul, som er brudt sammen, hvorefter den ødelagte del er røget ned i brønden. Hjulet er fra jernalderen eller vikingetiden, mens selve brønden, hvor hjulet blev fundet, formentlig skal dateres til vikingetid.

Fremtiden for Mejlby

Hvis der er noget, vi har lært fra de mange års udgravninger i Mejlby, så er det, at vi aldrig bliver skuffede. Dette års undersøgelser har tilføjet endnu mere viden om livet i fortidens Mejlby, og allerede nu er den samlede udgravningsplan udpeget af Slots- og Kulturstyrelsen som en nøglelokaltet til

Denne hjuldel var endnu et fund fra brøndene. To af hjulets eger er endnu på plads og lige under graveskeen anes stadig den tap, der har holdt to hjuldele sammen.

at forstå landsbybebyggelse i jernalderen. Med udgravningerne har vi gennem årene samlet så stort og betydningsfuldt et materiale, at der er stof til en bog om Ringkøbing, før den blev købstad i middelalderen. Forhåbentlig bliver sådan en bog en realitet en dag. I mellemtiden er årets felter igen dækket til, og de moderne overboer kan snart flytte ind.

Rachel Facius Andersen kan kontaktes på rfa@arkvest.dk

Line Lerke kan kontaktes på ll@arkvest.dk

Torben Egeberg kan kontaktes på te@arkvest.dk

Noter

1. Udgravningerne i 2018 og 2019 har journalnummer ARV 311. I udgravningen deltog arkæolog Anne Sofie Bay Østergaard, museumsinspektør Esben Schlosser Mauritsen, museumsinspektør Jens Gundersborg Lauridsen, arkæolog Jonatan Rose Andersen, arkæolog Kirstine Gregersen, arkæolog Kristina Lund Udengaard, museumsinspektør Lars Christian Bentsen, arkæolog Lene Nygaard Hansen, museumsinspektør Poul Krogh Jørgensen og udgravningstekniker Attilio Dona. Udgravningsleder var i 2018 museumsinspektør Torben Egeberg og i 2019 museumsinspektør Rachel Facius og museumsinspektør Line Lerke.